

Globos centrai ir budintys globotojai: nuo projekto iki tvarios socialinės vaiko globos politikos

Rasa Genienė

Vilniaus universitetas
E. paštas rasaralyte@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5507-6219>

Jovita Nedveckā

LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerija
E. paštas jovita.nedveckā@socmin.lt

Santrauka. Lietuvoje nuo 2014 metų įgyvendinama vaikų globos namų deinstitutionalizacija, šalies politiniame kontekste labiau atpažįstama pertvarkos terminu. Pertvarkos proceso metu kuriamos įvairios alternatyvios institucinės globos paslaugos, tačiau vienos jų tapo masinėmis ir pernelyg institucinio pobūdžio (pvz., bendruomeniniai vaikų globos namai), o profesionalių globėjų institutas, lyginant vaiko globos mastą skirtingose alternatyvose, nesulaukė populiaraus dėmesio. Šiame straipsnyje pristatoma ir aptariama globos centrų, rengiančių nuolatinius globėjus (rūpintojus) ir budinčius (profesionalius) globotojus, veikla. Straipsnyje pristatomas tyrimas, kurio metu globos centro darbuotojai vertino globos centro ir budinčių globotojų veiklos veiksmingumą.

Raktažodžiai: globos centras, budintis globotojas, bendruomeniniai vaikų globos namai, deinstitutionalizacija

Care Centers and Professional Caregivers: from the Project to a Sustainable Social Child Care Policy

Summary. In Lithuania the deinstitutionalisation of children left without parental care is being implemented since 2014. The term of transformation is more recognizable in the political context of the country. Various alternative services to institutional care are being developed during the transformation process, but some have become massive and overly institutional in nature (e.g., community children living homes), while the institute of professional caregivers has not gained popular attention when comparing child care rates across different alternatives. This article presents and discusses the activities of care centers that train permanent guardians (caregivers) and professional guardians. The article presents a research during which the staff of the care center evaluated the effectiveness of the activities of the care center and the guardians on duty. The results of the study revealed that care centers face the risk of projectivity at both micro and macro levels. Cooperation and support between the Ministry of Social security and labour and municipalities and other institutions is also very important for the effectiveness of care centers.

Key words: care center, professional guardian, community children care home, deinstitutionalisation

Received: 2021-02-07. Accepted: 2021-11-25

Copyright © 2021 Rasa Genienė, Jovita Nedveckā. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Politinis šūkis – „Lietuva 2020 – be vaikų globos namų!“ – netolimoje praeityje reiškė dideles politines ambicijas įgyvendinti vaikų globos namų pertvarką. Nors vaikų globos namų (VGN) pertvarka pradėta dar 2014 metais (tuomet vaikų globos institucijose gyveno 4 030 vaikų), tačiau, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (SADM) duomenimis, VGN 2020 metų pabaigoje gyveno beveik tūkstantis vaikų. Vaikų skaičius didelėse institucijose buvo sumažintas keturis kartus, tačiau sukurtos alternatyvios priemonės (daugiausia – masinis bendruomeninių vaikų globos namų (BVGN) steigimas) kelia daug diskusijų dėl geriausių vaiko interesų užtikrinimo. Kiekvienas vaikas turi teisę augti šeimos aplinkoje, meilės ir supratingumo atmosferoje (Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais, 2012). Tikslai pertvarkyti vaikų socialinės globos politiką kyla dėl skirtingų institucinės globos pertvarkos, kuri tarptautiniame diskurse plačiau vadinama deinstitucionalizacija, sąvokos vartojimo prasmių. Nors deinstitucionalizacijos terminas šiuolaikinėje visuomenėje yra dažnai vartojama sąvoka (kalbant tiek apie VGN, tiek apie stacionarių institucijų neįgaliems žmonėms uždarymą), tačiau nėra bendro deinstitucionalizacijos apibrėžimo. Labiausiai paplitęs politinis ir filosofinis deinstitucionalizacijos vartojimo terminas. Vienu atveju pabrėžiamas socialinių paslaugų organizavimo teikimo pokytis, perėjimas nuo paslaugų teikimo didelėse stacionariose įstaigose prie mažesnių infrastruktūrinių segmentų bendruomenėje. Kitu atveju deinstitucionalizacija reiškia ne tik institucijų uždarymą, bet ir kompleksinių bei individualių bendruomeninių paslaugų, kurios veiktų preventiškai ir užkirstų kelią vaikų institucionalizavimui, kūrimą. Retoriškai paklausime – kas, jei ne vaiko augimas šeimoje ar BVGN, kurie išgyvena transinstitucionalizacijos riziką ir „miniinstitucijų“ etiketės klijavimą, gali užtikrinti vaiko teisę augti šeimos aplinkoje? Daugelyje šalių tokia alternatyva įvardijama kaip profesionalios globos institutas. Lietuvoje profesionalios globos institutą atitinka nuo 2018 metų Europos Sąjungos (ES) lėšomis finansuojami globos centrai (GC). Globos centrai, kaip apibrėžiama Socialinių paslaugų įstatyme, – socialinių paslaugų įstaiga, kuri, įgyvendindama vaiko globėjo (rūpintojo) teises ir pareigas, pagal tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį perduoda likusį be tėvų globos vaiką, socialinę riziką patiriantį vaiką prižiūrėti būdinčiam globotojui, teikia ir organizuoja socialines paslaugas bei kitą pagalbą pagal poreikį vaikui, būdinčiam globotojui, globėjui (rūpintojui), įtėviams, šeimynų dalyviams, socialinių paslaugų įstaigų, dirbančių su vaikais, darbuotojams, taip pat kitokią pagalbą vaiko tėvams vaiką grąžinant į šeimą. Tačiau nors GC ir yra labiausiai alternatyvi vaiko globos šeimoje forma, tačiau vaiko globos nustatymas GC sulaukia gerokai mažesnio populiarumo nei, pavyzdžiui, BVGN. Socialinės paramos šeimai informacinės sistemos (SPIS) duomenimis, 2020 m. pabaigoje vaiko globos (rūpybos) vieta buvo nustatyta 263 vaikams GC ir 691 vaikui BVGN.

Moksliniuose šaltiniuose vaikų globos reformai skiriama daug dėmesio. Institucinės globos žalą vaikui tiria įvairūs mokslininkai (Gudžinkienė ir Navaitis, 2016; Tamutienė, 2004; Johnson, Browne ir Hamilton-Giachritsis, 2006; Pūras, 2012). Deinstitucionali-

zacijos svarbą šiuolaikiniam pasauliui savo darbuose nagrinėja (Ivanova ir Bogdanov, 2013; Šumskienė ir Mataitytė-Diržienė, 2013; North, 2003; Gvaldaitė, 2017; Ismayilova, Sewamala ir Huseunli, 2014; Ilinca et al., 2015; Bugarszki, Ewijk ir Wilken, 2015; Gvaldaitė ir Šimkonytė, 2016). L. Gvaldaitė (2017) tyrė globėjų patirtis priimant ir globojant vaikus deinstitutionalizacijos įgyvendinimo metu. Mokslinių tyrimų apie GC veiklą beveik nėra, todėl šiuo straipsniu stengiamasi užpildyti spragą akademiniam vaiko globos deinstitutionalizacijos diskurse. Straipsnyje pristatomas atliktas tyrimas, kuriame analizuotos GC veiksmingumą lemiančios prielaidos.

Globos centrų sistemos samprata ir poreikis

Vaikų globos agentūrų pagalbos ir paramos trūkumas lemia tai, kad asmenys, pasiryžę tapti vaiko globėjais, ilgainiui „lūžta“, t. y. atsisako globos (Bass, Shields ir Behrman, 2004). Berrick (1998) teigia, kad, siekiant užtikrinti svarbiausias vaiko teises, paslaugas reikia teikti ne tik šeimoms, esančioms krizėje, bet ir šeimoms, kuriuose auga likę be tėvų globos vaikai. Geresnė globėjų (rūpintojų) atranka, mokymai, švietimas yra būtini, kad teikiamos paslaugos būtų kokybiškos.

Mokslinėje literatūroje išskiriami du pagrindiniai būdai, kaip vaikų gerovės agentūros, Lietuvoje įvardijamos GC, gali geriau paremti globėjų (rūpintojų), tėvių šeimoms. Pirmiausia teikti kokybišką mokymą, aptarti visus kylančius iššūkius ir kitus svarbius dalykus, antra – užtikrinti tęstinę kokybiškas paslaugas, suteikti palaikymą, atokvėpio galimybę siekiant užkirsti kelią „perdegimui“ ir kt. (Bass, Shields ir Behrman, 2004). Turint tikslą suteikti tokias paslaugas budintiems globotojams, globėjams (rūpintojams), tėviams, šeimynoms, jų vaikams ir buvo įkurti globos centrai. Globos centrų institutas atitinka profesionalių globėjų sistemos bruožus. Šioje organizacijoje rengiami ne tik nuolatiniai globėjai (rūpintojai), bet ir budintys globotojai, kurie suteikia vaikui paramą savo šeimose, kai šis patiria socialinę riziką savo šeimoje.

Globos centrai Lietuvoje pradėti kurti nuo 2018 metų, siekiant pritraukti asmenis, norinčius tapti vaikų globėjais (rūpintojais) ir tėviais, pastiprinti žmones, jau dabar auginančius likusius be tėvų globos vaikus, naikinti esamus mitus apie globą (rūpybą) ir įvaikinimą, keisti požiūrį į šią veiklą. 2019 metų pradžioje GC dirbo apie 100 darbuotojų, o 2020 metų pabaigoje arti 400 (SADM duomenys). Globos centrų veikla yra finansuojama iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir Europos socialinio fondo projekto „Vaikų gerovės ir saugumo didinimas, paslaugų šeimai, globėjams (rūpintojams) kokybės didinimas bei prieinamumo plėtra“, kuris yra įgyvendinamas pagal 2014–2020 metų Europos Sąjungos fondų investicijų veiksmų programos 8 prioriteto „Socialinės įtraukties didinimas ir kova su skurdu“ priemonę. Pagrindinis projekto tikslas – įveiklinti GC savivaldybėse, padidinti jų teikiamų paslaugų prieinamumą ir kokybę. Projekto vykdytojas yra Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie SADM (VVTAIT). Projekto vertė yra 18,6 mln. eurų.

Projekto laikotarpiu numatyta visų savivaldybių GC sukurti papildomas specialistų darbo vietas – psichologų, globos koordinatorių ir socialinių darbuotojų bei įrengti jiems

darbo vietas, parengti vaikams, globėjams (rūpintojams) skirtų ir jų individualius poreikius atitinkančių naujų formų paslaugų metodinį pagrindą – metodinę programą, darbo priemonę, kuria vadovaudamiesi globos centrų darbuotojai galėtų teikti kokybiškas ir užsienio gerąja patirtimi pagrįstas, šalies gyventojams pritaikytas socialines paslaugas, tobulinti GC dirbančiųjų kompetenciją, suteikti jiems reikalingų žinių ir galimybę įgyti įgūdžių, teikiant socialines paslaugas GC klientams. Projekto įgyvendinimo laikotarpiu numatyti ne tik planuoti mokymai, bet ir mokymai, atsižvelgiant į veiklos stebėsenos ir kokybės kontrolės rezultatus, supervizijos. Planuojamos įgyvendinti tarpinstitucinio, tarpžinybinio bendradarbiavimo priemonės – apskritojo stalo diskusijos visuose regionuose ir nacionalinio lygmens suvažiavimai, vykdoma GC veiklos kokybės stebėsenā ir vertinimas. Planuojamas projekto įgyvendinimo laikotarpis 2018 m. gruodžio 31 d. – 2022 m. gruodžio 31. Pirminis projekto pabaigos terminas buvo 2021 m. gruodžio 31 d., tačiau projektą vykdant pastebėta, kad savivaldybės dar nepajėgios perimti visiško GC veiklos įgyvendinimo, todėl projekto pabaigos terminas pratęstas dar vieniems metams (SADM duomenys).

Globos centrų veiklos reglamentavimas Lietuvoje

Nors globos centrų veikla yra itin nauja, tačiau nuo 2018 m. sausio 19 d. buvo reglamentuota įstatyminiu lygmeniu, todėl, lyginant, pavyzdžiui, su žmonių, turinčių negalią, globos institucijų deinstitutionalizacija, kuri prasidėjo kartu su vaikų namų pertvarka, ši paslauga sulaukė politinės valios ir pripažinimo. Reglamentavimas įstatyminiu lygmeniu yra didelis postūmis, leidžia užtikrinti paslaugos tęstinumą pasibaigus projektui. Socialinių paslaugų įstatyme GC apibrėžiami kaip socialinių paslaugų įstaiga, kuri, įgyvendindama vaiko globėjo (rūpintojo) teises ir pareigas, pagal tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį perduoda likusį be tėvų globos vaiką, socialinę riziką patiriantį vaiką prižiūrėti budinčiam globotojui, teikia ir organizuoja socialines paslaugas bei kitą pagalbą pagal poreikį vaikui ir budinčiam globotojui, taip pat kitokią pagalbą vaiko tėvams, siekiant grąžinti vaiką į šeimą. Globos centrų veiklos ir vaiko budinčio globotojo vykdomos priežiūros organizavimo ir kokybės priežiūros tvarkos aprašas (GC aprašas) Lietuvoje įsigaliojo 2018 m. sausio 19 dieną.

Remiantis SADM duomenimis, Lietuvoje veikia 66 globos centrai. Teisės aktai įpareigoja kiekvieną savivaldybę turėti bent vieną globos centrą. Tinkamai veikiantys GC ir kokybiškos paslaugos šeimoms bei žmonėms, nusprendusiems prižiūrėti, globoti ar įsivaikinti vaiką, labai padidina tikimybę, kad gyventojai bus labiau linkę suteikti namus tėvų globos netekusiems vaikams. Globos centras nėra vienalytis naujas institutas, jame užkoduotos sąsajos su kitais institucionalizuotais ir veiklai būtiniais fiziniais asmenimis – budinčiais globotojais.

Remiantis Socialinių paslaugų įstatymu, budintis globotojas – fizinis asmuo, atitinkantis Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse globėjui (rūpintojui) keliamus reikalavimus, išklauses globėjų ir įtėvių mokymus ir budinčių globotojų konsultavimo kursus, pagal su globos centru sudarytą tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo sutartį

prižiūrintis likusius be tėvų globos vaikus, socialinę riziką patiriančius vaikus, su kuriais nėra susietas giminystės ryšiais, arba šioje sutartyje nustatytais atvejais teikiantis kitokią pagalbą vaiko tėvams, siekiant grąžinti vaiką į šeimą. Budintis globotojas vykdo veiklą pagal individualios veiklos pažymėjimą.

Budintys globotojai yra išskirtinė vaiko priežiūros forma. Kadangi asmuo netampa vaiko atstovu pagal įstatymą, juo išlieka GC, su kuriuo asmuo yra pasirašęs tarpusavio bendradarbiavimo sutartį. Taip pat svarbu paminėti, kad budintis globotojas už vaiko priežiūrą gauna atlygį. Globos centrų apraše numatyta, kad atlygis budinčiam globotojui mokamas GC ir budinčio globotojo tarpusavio bendradarbiavimo ir paslaugų teikimo laikotarpiu net ir tais atvejais, kai GC neperduoda budinčiam globotojui prižiūrėti vaiko.

Motyvacija tapti budinčiu globotoju

Vaiko globa šeimoje siekiama užtikrinti geriausius vaiko, netekusio tėvų globos, poreikius ir interesus (Gvaldaitė, 2017), tačiau kiekvieno vaiko atėjimas į naują šeimą yra didžiulis iššūkis ir pačiai šeimai, ir globėjams, kuriems keliami reikalavimai ir sąlygos, jie prisiima daug naujų atsakomybių. Kas asmenis motyvuoja tapti svetimo vaiko globėju?

Motyvacija yra procesas, neatsiejamas nuo asmeninės dispozicijos, motyvų, tikslų, taip pat identiteto ir vertės (Felser, 2006). Mokslinėje literatūroje motyvacija aiškinama dviem pagrindinėmis prielaidomis: išorine, kuria siekiama patenkinti kai kuriuos netiesioginius poreikius, ir vidine, kuri „vedama asmens vidinio balso“ (Sansone ir Harackiewicz, 2000). Profesionalioje globoje motyvacija, kuri atvedė žmogų prie tokio pasirinkimo, yra be galo svarbi, nes tai neretai gali nulemti jo teikiamų paslaugų kokybę (Frey ir Osterloh, 2002). Gvaldaitė (2007) savo tyrime atskleidė, kad sprendimas ir motyvacija globoti vaiką susijęs su savęs dovanojimo kitiems poreikiu, o globėjų pasirinkimui lemiamą įtaką turi tikėjimas Dievu ir dalyvavimas krikščioniškose bendruomenėse bei kiti prasmingi įvykiai ir susitikimai.

Rumunijoje 2015 m. atliktame tyrime buvo mėginta išsiaiškinti, kodėl žmonės nusprendžia tapti profesionaliais globėjais, 46,66 proc. respondentų pažymėjo, kad taip nusprendė iš meilės vaikams, 10 proc. dėl nedarbo, 10 proc. dėl sutuoktinio mirties, 10 proc., nes neturėjo vaikų arba turėjo neįgalų vaiką, 10 proc. dėl to, kad jų vaikai su jais nebegyvena, 6,6 proc. nes jų vaikai jau yra mirę, ir 6,6 proc. dėl to, kad jų tėvai mirę. Mokslininkai daro išvadą, kad kartais tam tikra trauma paskatina asmenis tapti profesionaliais globėjais (Grigore, 2016).

Nors dauguma žmonių kaip pagrindinę priežastį tapti profesionaliu globėju nurodo meilę vaikams, bet yra ir tokių žmonių, kurie pasirenka šią veiklą, nes jiems reikia darbo, vadinasi, pinigų. Z. Dzidolikiėnės (2009) teigimu, socialiai ir finansiškai stabilūs žmonės rečiau tampa vaiko globėjais. Dažniausiai tokią veiklą renkasi tie, kuriems globojamo vaiko pašalpa būtų svari finansinė paspirtis. Amerikoje neseniai atliktame tyrime nurodoma, kad išorinė motyvacija, susijusi su finansiniais veiksniais, ir vidinė motyvacija, susijusi su vertybėmis, yra vienodai svarbios.

J. Triseliotis, M. Borland ir M. Hill (2000), apžvelgdami įvairius tyrimus, nagrinėjančius vaikų globą, pažymi, kad globos motyvacija dažniausiai yra susijusi su altruizmu ir polinkiu į gėrį. Pagal psichoanalitinę teoriją, daugelis žmonių veiksmų yra motyvuoti nesuvokiamų ir nežinomų veiksmų. Ne visada tikruosius motyvus lengva atpažinti, suskirstyti į kategorijas.

Globėjų motyvai gali būti labai susiję. Vieni asmenys (šeimos) ryžtasi globoti vaikus, nes negali susilaukti savų vaikų, myli vaikus, nori jiems padėti, kiti nori globoti siekdami iš to naudos sau ar norėdami įtikti kitiems žmonėms.

Skirtingų valstybių patirties organizuojant globos centrų veiklą apžvalga

Pagrindinė priežastis, paskatinusi plėtoti profesionalių globėjų, kurie Lietuvoje vadinami budinčiais globotojais, veiklą, yra siekis įgyvendinti vaiko institucinės globos prevenciją, t. y. tai, kad vaikas, paimtas iš šeimos, nepatektų į globos namus. Dažnai tokiose situacijose anksčiau vaikas patekdavo į globos instituciją, kuri neginčijamai ir negrįžtamai žaloja vaiko raidą. Amerikoje jau nuo devintojo dešimtmečio daugumoje valstijų atsirado tokios globos / priežiūros galimybė, už kurią papildomai yra mokamas atlygis, – subsidijos. Mokamos subsidijos leidžia suteikti vaikui tinkamą paramą ir rūpintis vaiku šeimai artimoje aplinkoje, o ne institucijoje, kas neretai valstybei kainuoja gerokai daugiau (Child Welfare information Gateway, 2016).

Budintys globotojai turi savo teisės ir pareigas. Pagrindinė jų pareiga – užtikrinti saugius ir stabilius vaikui namus, jo sveikatos priežiūrą, maisto šaltinį ir aprūpinimą drabužiais. Jie taip pat turi teisę priimti tam tikrus sprendimus, susijusius su vaiku, pavyzdžiui, gali nuspręsti, kokią mokyklą vaikas lankys, kokią sveikatos priežiūros specialistą pasirinkti ir kt. Ne mažiau svarbu yra tai, kad globotojai turi užtikrinti teisę vaikui bendrauti su savo tėvais, artimaisiais ar kitais emociniais ryšiais su vaiku susijusiais asmenimis. Budinčio globėjo ir globojamojo teisiniai santykiai baigiasi, kai vaikas yra įvaikinamas arba gražinamas į šeimą (Annie, 2016).

Amerikoje buvo atliktas tyrimas, kurio metu valstybinės globos ekspertai pasidalijo strategijomis, kaip kuo labiau padidinti valstybinės pagalbos programas profesionaliems globėjams (Killos et al., 2018):

- Sukurti valstybinės vaikų gerovės agentūras, kurios teiktų paslaugas profesionaliems globėjams, globėjams ir jų vaikams;
- Šviesti visuomenę apie globos naudą, akcentuoti, kad mokami pinigai nėra svarbiausia, tai yra tam tikra pagalba;
- Nustatyti globos subsidijų dydžius.

Vengrijoje įgyvendinant VGN pertvarką pirmenybė teikiama šeimai išsaugoti ir globai. Yra dvi globos rūšys: „tradicinė“ – globa itėvių šeimoje ir „profesionali“ – globa budinčių globotojų šeimoje. Tiek vieni, tiek kiti asmenys turi baigti PRIDE mokymus, kurie Lietuvoje vadinami GIMK mokymais. Vengrijoje mokymai trunka 60 valandų ir papildomai 300 valandų mokymai norintiems tapti profesionaliais globėjais tokių globėjų šeimose (Anghel, Herczog ir Dima, 2013).

Rumunijoje iki deinstitucionalizacijos vaikai globos įstaigose buvo skirstomi ir apgyvendinami pagal amžių: kūdikių namuose, ikimokyklinio amžiaus VGN ir mokyklinio amžiaus VGN. Pastaruosiuose vaikai dažniausiai buvo ruošiami kariuomenei, žemės ūkiui ir pramonei. Jų socialinei integracijai labai pakenkė socialinė izoliacija, o VGN buvo akcentuojama higiena ir švietimas, o ne socialiniai ir emociniai vaiko poreikiai. Prasidėjus deinstitucionalizacijai, taip pat kaip ir Vengrijoje, Rumunijoje atsirado profesionalių globėjų, o jau 2013 metais pas tokius globėjus gyveno 19 tūkst. vaikų (Anghel, Herczog ir Dima, 2013).

Įvairus globos centro atitikmuo pasaulyje atsirado siekiant užtikrinti svarbiausias vaiko teises teikiant paslaugas likusiems be tėvų globos vaikams bei jų globėjams (rūpintojams) tėvams. Įgyvendinant deinstitucionalizaciją ši priemonė tapo svarbi, nes pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją, „vaikas visapusiškai ir harmoningai vystytis gali tik augdamas šeimoje, jausdamas laimę, meilę ir supratimą“, o institucinė globa turi būti skiriama tik blogiausiu atveju. Nei GC, nei jų teikiamos paslaugos literatūroje nėra plačiai nagrinėjamos, galbūt dėl paslaugų naujumo.

Įveiklinant GC svarbus yra „Vaikų gerovės ir saugumo didinimas, paslaugų šeimai, globėjams (rūpintojams) kokybės didinimas bei prieinamumo plėtra“ projekto vaidmuo. Būtent projektinė veikla yra ir labai naudinga, bet ir labai rizikinga. Projekto lankstumas ir finansinis persikirstymas leidžia tobulinti globos centro veiklą, tačiau apibrėžtas projekto laikas negarantuoja tęstinio paslaugų veiksmingumo. Tam, kad globos centrų veikla taptų svarbi šalies savivaldybėms, būtina iširti jų veiksmingumą ir veiklos tobulinimo kryptis, skiriant dėmesio ir susijusių institucijų bendradarbiavimui.

Tyrimo tikslas: Iširti globos centrų veiksmingumą lemiančius veiksnius.

Tyrimo dalyviai: 87 globos centrų darbuotojai.

Tyrimo metodas. Šiame tyrime analizuojami globos centrai kaip profesionalių globėjų sistemos atitikmuo. Tyrimu nesiekama aprėpti visų institucinės globos pertvarkos įgyvendinamų priemonių, kurių dauguma yra pernelyg institucinio pobūdžio alternatyvos, o GC apima vaiko globos šeimoje siekį. Tyrimui atlikti pasirinktas kiekybinis tyrimo duomenų rinkimo ir analizės metodas. Buvo atlikta surinktų duomenų analizė. Kiekybinio metodo taikymas užtikrina galimybes mechanškai nustatyti pagrindines tendencijas, apibrėžti ir interpretuoti gautus tyrimo rezultatus (Kardelis, 2016). Kiekybinio tyrimo tikslas – iš nedidelės dalies populiacijos gauti informaciją apie visos populiacijos elgesį (Bilevičienė ir Jonušauskas, 2011).

Tyrimui buvo parengta 17 klausimų anketa globos centrų darbuotojams apie teikiamas paslaugas, jų naudą ir prasmę, ypač akcentuojant būdinius globotojus. Duomenims analizei rinkti platinant elektroninio formato anketą (nuorodą) buvo pasinaudota puslapiu apklausa.lt. Toks tyrimo būdas pasirinktas, nes anketinė apklausa yra tinkama priemonė objektyviems duomenims gauti ir tyrimo tikslui pasiekti. Surinkti duomenys analizei buvo perkelti ir apdoroti IBM SPSS programiniu paketu. Siekiant parengti gaires tolesniems šios naujos temos tyrimams, tyrimo klausimynas buvo papildytas keliais atviraus klausimais.

Tyrimo ribotumai

Tyrimė analizuojama tik globos centruose dirbančių darbuotojų nuomonė, tačiau, be abejoj, globos centro veiksmingumą galima tirti ir iš paslaugos gavėjų, budinčių globotojų, politikos formuotojų (SADM) bei jos įgyvendintojų (savivaldybių) ir vaikų teisėms atstovaujančių (nevyriausybinų organizacijų) perspektyvos. Globos centro darbuotojai pasirinkti dėl šio instituto naujumo ir projektinės veiklos. Straipsnio autorių nuomone, GC darbuotojai šiuo metu yra sukaukę daugiausia patirties ne tik teikdami paslaugas, bet ir plėsdami savo organizacijos identitetą.

Tyrimo rezultatai

Tyrimė dalyvavo 87 respondentai, iš jų 93,1 proc. sudarė moterys ir 6,9 proc. vyrai. Daugelis apklaustųjų (47,1 proc.) priklausė 41–60 metų amžiaus grupei, šiek tiek mažiau (41,4 proc.) buvo 26–40 metų asmenų. Dauguma tyrimė dalyvavusių globos centrų darbuotojų (80,5 proc.) turėjo aukštąjį universitetinį išsilavinimą ir 19,5 proc. – aukštąjį kolegini išsilavinimą. Nagrinėjant respondentų pasiskirstymą pagal darbo patirtį globos centre išryškėjo, kad 17,2 proc. respondentų globos centre dirba mažiau nei vienerius metus, 33,3 proc. – jau 1–2 metus, 28,7 proc. 2–3 metus ir 20,7 proc. respondentų nurodė, kad globos centre dirba ilgiau nei 3 metus.

Globos centrų darbuotojų nuomonė apie šių centrų veiklą ir darbo sąlygas

Tyrimu buvo siekiama sužinoti globos centrų darbuotojų nuomonę apie šių centrų veiklą, darbuotojų kompetencijas. Nustatyta, kad dažniausiai specialistai mano, jog globos centrai yra žinomi asmenims, besirengiantiems globoti, įsivaikinti ar tapti budinčiais globotojais, taip pat, jų manymu, GC darbuotojų kompetencijos yra tinkamos, juose dirbančių psichologų skaičius yra užtenkamas, dirbančių VVTAIT atestuotų asmenų skaičius yra ganėtinai, globos koordinatorių skaičius yra pakankamas, ir mano, kad budintiems globotojams mokamas atlygis yra užtenkamas. Rečiausiai respondentai sutinka, kad GC yra žinomi plačiai visuomenei, jų veiklos viešinimas yra užtenkamas ir GC, VVTAIT ir savivaldybių bendradarbiavimas yra pakankamas.

Taip pat buvo siekiama išnagrini, su kokiais sunkumais susiduria globos centrų darbuotojai. Net 46 proc. respondentų teigė, kad jiems labai aktualus yra didelis darbo krūvis darbe, tik 1,1 proc. respondentų tai yra visiškai neaktualu. O 57,5 proc. respondentų manymu, nusivylimas rezultatu yra aktualus veiksnys. Svarbu atkreipti dėmesį, kad profesinį perdegimą kaip labai aktualų įvardijo 32,2 proc., o kaip aktualų – 35,6 proc. respondentų. Naujaniėnės (2007) teigimu, socialinio darbo sudėtingumas, socialinių darbuotojų patiriamas stresas, įtampa, nuolatinis susidūrimas su konfliktinėmis situacijomis galiausiai lemia perdegimo sindromo susiformavimą.

Prastos darbo sąlygos aktualios 26,4 proc., o labai aktualios tik 5,7 proc. tyrimo respondentų. O pastangų neįvertinimas svarbus jau 28,7 proc., labai svarbus – 23 proc.

respondentų. Visiškai neaktualus arba niekada nepatiriamas – 6,9 proc. respondentų. Net 47,1 proc. tyrimo dalyvių pažymėjo, kad lėšų veiklai įgyvendinti trūkumas yra labai aktualus dalykas, taip pat 42,5 proc. paminėjo šį veiksnį kaip aktualų. Neigiamas valdžios požiūris svarbus – 35,6 proc. ir labai svarbus – 26,4 proc. tyrimo dalyvių. Galima svarstyti, kad dėl neigiamo valdžios požiūrio darbuotojai neretai gali patirti nusivylimą savimi ar veiklos rezultatais. Sužinoti, ar taip yra, buvo iškelta hipotezė ir atlikta koreliacija. Hipotezės patikrinimas parodė, kad duomenys statistiškai reikšmingai skiriasi. Tai reiškia, kad neigiamas valdžios požiūris daro teigiamą įtaką GC darbuotojų nusivylimui savo darbo rezultatais. Taip pat buvo svarbu sužinoti, ar neigiamas valdžios požiūris turėjo įtakos darbuotojų nusivylimui savimi. Tyrimo rezultatai atskleidė, kad neigiamas valdžios požiūris daro įtaką GC darbuotojų nusivylimui savimi.

Toliau nagrinėjant sunkumus, kylančius GC darbuotojams, svarbu pažymėti, kad neigiamą klientų požiūrį respondentai taip pat įvardijo kaip svarbų – 34,5 proc., kaip labai svarbų – 16,1 proc. Vienas iš svarbiausių veiksnių darbe yra darbo užmokestis; 39,1 proc. respondentų mažas atlyginimas yra labai aktualus, 41,4 proc. respondentų nurodė, kad aktualus, ir tik 1,1 proc. teigė, kad tai – visiškai neaktualu. Tyrimo metu nustatyta, kad mažas darbo užmokestis gali daryti įtaką darbuotojų perdegimui.

Budinčių globotojų vaidmuo iš globos centrų darbuotojų perspektyvos

Nagrinėjant budinčių globotojų svarbą tyrimas parodė, kad 69 proc. respondentų mano, jog budintys globotojai yra labai reikalinga institucinės globos alternatyva. Taip pat 29,9 proc. respondentų manymu, budintys globotojai labai reikalingi.

Vadovaujantis Globos centrų aprašu, globos centrai įgyvendina vaiko, kurį prižiūri budintis globotojas, globėjo (rūpintojo) ir vaiko atstovo pagal įstatymą teises ir pareigas. Globos centras gali suteikti įgaliojimus budinčiam globotojui atstovauti vaikui sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų, švietimo ar kitose įstaigose, institucijose, organizacijose. Tyrimo vertinant budintiems globotojams sudaromas sąlygas, tik 25,3 proc. respondentų supratimu, tai, kad budintis globotojas nėra vaiko atstovas pagal įstatymą, yra labai efektyvu, o 36,8 proc. teigė, kad tai yra nei efektyvu, nei neefektyvu, tai skatina manyti, kad galimai darbuotojai dar neturi susidarę tvirtos nuomonės šiuo klausimu.

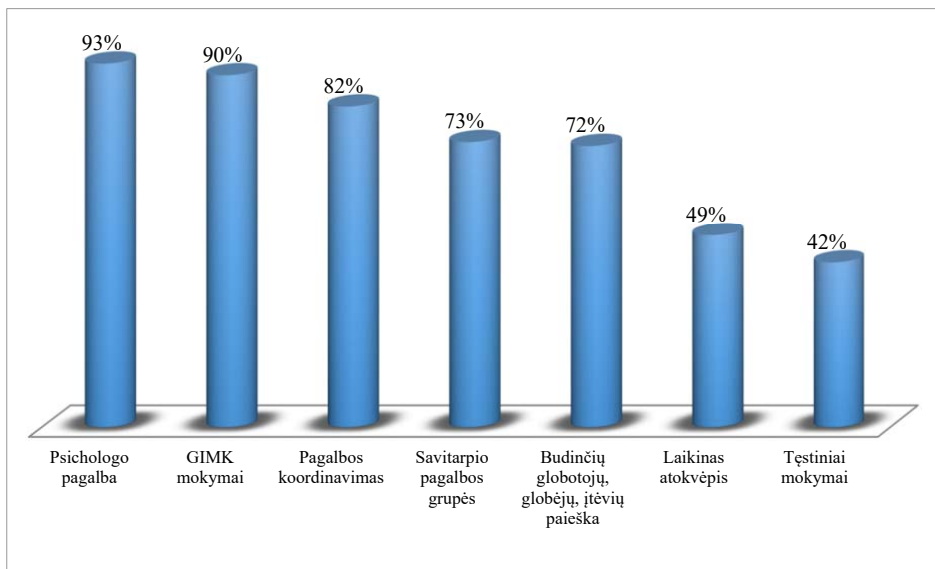
Net 49,4 proc. respondentų teigimu, budintiems globotojams mokamas atlygis yra tinkama ir efektyvi priemonė, tik 1,1 proc. nurodė, kad tai yra neefektyvu, ir nė vienas iš respondentų nemanė, kad tai yra visiškai neefektyvu. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad vertinant, ar budintiems globotojams mokamas atlygis yra pakankamas, tik 18,4 proc. respondentų nurodė, kad su tokiu vertinimu visiškai sutinka, 27,6 proc. sutinka, o 24,1 proc. pažymėjo neturį nuomonės, net 24,1 proc. teigė, kad nesutinka, ir tik 5,7 proc. – visiškai nesutinka.

Pažymėtina, kad GC apraše numatyta, jog minimalus atlygio budinčiam globotojui dydis, neatsižvelgiant į faktiškai prižiūrimų vaikų skaičių, yra vienos minimalios mėnesinės algos dydis per mėnesį. Atlygį budinčiam globotojui rekomenduojama didinti ne mažiau kaip po 0,25 minimalios mėnesinės algos dydžio per mėnesį už kiekvieną faktiš-

kai prižiūrimą vaiką (už kūdikį ar vaiką, turintį negalią, arba už vaiko priežiūrą kriziniais atvejais – po 0,5 minimalios mėnesinės algos dydžio per mėnesį) tuo laikotarpiu, kai vaikas (-ai) yra perduotas (-i) prižiūrėti budinčiam globotojui. SADM duomenimis, šiuo metu yra rengiamas šio aprašo pakeitimas, kuriuo atlygis globėjams bus didinamas – už kiekvieną prižiūrimą vaiką – 0,5 minimalios mėnesinės algos dydžio per mėnesį (už kūdikį iki 3 metų, vaiką, turintį negalią, ir už paauglį nuo 14 metų arba už vaiko priežiūrą kriziniais atvejais – po 0,75 minimalios mėnesinės algos dydžio per mėnesį).

Globos centrų teikiamos paslaugos

Tyrimo metu buvo svarbu sužinoti globos centrų specialistų nuomonę dėl būtinausių globos centrų teikiamų paslaugų budintiems globotojams, globėjams (rūpintojams), įtėviams, šeimynų dalyviams, prižiūrimiems, globojamiems (rūpinamiems), įvaikintiems vaikams ir asmenims, besidomintiems globa (rūpyba) ir įvaikinimu. Paaiškėjo, kad dažniausiai respondentai mano, jog labiausiai reikalinga globos centrų teikiama paslauga – psichologo pagalba, GIMK mokymai, pagalbos koordinavimas, savitarpio pagalbos grupės ir budinčių globotojų, globėjų (rūpintojų), įtėvių paieška. Rečiausiai specialistai mano, kad reikia bendrų švenčių ir užimtumo organizavimo, poreikių įvertinimo atliktimo ir pagalbos plano sudarymo, laikino atokvėpio ir tęstinių mokymų.

1 pav. Globos centro teikiamų paslaugų aktualumas

Tyrimo dalyvių buvo prašoma įvardyti svarbiausias globos centrų organizuojamas paslaugas (žr. 1 pav.). Nagrinėjant atsakymų dažnumą, svarbu paminėti, kad net 93,1 proc. respondentų pažymėjo, kad psichologo pagalba yra labai būtina GC teikiama

paslauga, net 90,8 proc. nuomone, GIMK mokymai yra labai svarbūs. Atkreiptinas dėmesys, kad tik 48,3 proc. respondentų mano, kad laikinas atokvėpis yra labai reikalinga GC paslauga, o 6,9 proc. manymu, ši paslauga visiškai nebūtina. Tačiau 2020 m. UAB „Factus dominus“ SADM užsakymu vykdė tyrimą „Globėjų ir įtėvių paslaugų poreikio, jų prieinamumo ir teikiamų paslaugų kokybės analizė“, kuriame išryškėjo, kad viena iš labiausiai trūkstamų paslaugų, teikiamų GC budintiems globotojams, globėjams (rūpintojams), yra būtent laikinas atokvėpis. Tokiems skirtingiems rezultatams, tikėtina, turėjo įtakos tai, jog UAB „Factus dominus“ atlikto tyrimo respondentai buvo patys globėjai (rūpintojai), budintys globotojai, įtėviai, o šio tyrimo respondentai buvo globos centrų darbuotojai.

Dėl globos centrų teikiamos pagalbos net 42,5 proc. respondentų teigia, kad projekto „Vaikų gerovės ir saugumo didinimas, paslaugų šeimai, globėjams (rūpintojams) kokybės didinimas bei prieinamumo plėtra“ komandos pagalba yra labai efektyvi ir palaikanti, tik 2,3 proc. respondentų teigė, kad pagalba yra neefektyvi ir trukdo dirbti, o 1,1 proc. teigimu, pagalbos nėra.

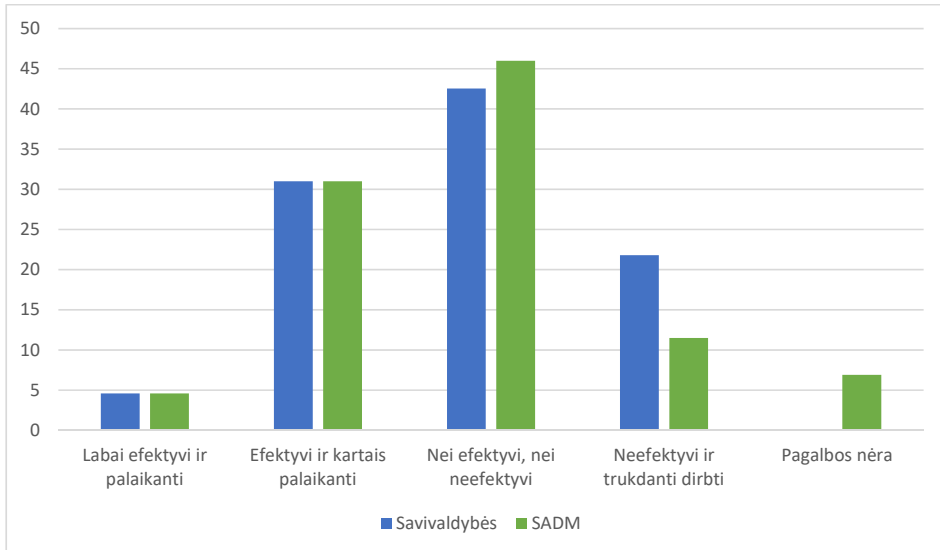
Globos centrai ir tarpsektorinis bendradarbiavimas

Vadovaujantis Socialinių paslaugų įstatymu, savivaldybė atsako už socialinių paslaugų teikimo savo teritorijos gyventojams užtikrinimą planuodama ir organizuodama socialines paslaugas. Vertinant savivaldybės teikiamą pagalbą globos centrams tik 4,6 proc. respondentų įvertino, kad pagalba yra labai efektyvi ir palaikanti; 31 proc. respondentų šią pagalbą apibūdino kaip efektyvią ir kartais palaikančią, net 42,6 proc. teigė, kad savivaldybės pagalba nei efektyvi, nei neefektyvi, likę 21,8 proc. apklausos dalyvių savivaldybės teikiamą pagalbą įvardijo kaip neefektyvią, trukdančią dirbti arba apskritai neteikiančią jokios pagalbos. Galima daryti išvadą, kad GC daugiau pagalbos savo veikloje gauna iš projekto „Vaikų gerovės ir saugumo didinimas, paslaugų šeimai, globėjams (rūpintojams) kokybės didinimas bei prieinamumo plėtra“, kas dar kartą patvirtina šiame straipsnyje minėtą „projektiškumo“ riziką, kuri suvaržyta laiko rėmų, neužtikrina būtinos veiklos tęstinumo.

Pagal Socialinių paslaugų įstatymą, SADM formuoja socialinių paslaugų politiką, organizuoja, koordinuoja ir kontroliuoja jos įgyvendinimą. Globos centrų atsiradimas buvo inicijuotas SADM, todėl buvo svarbu iširti, kiek dėmesio skiriama naujai paslaugai. Net 46 proc. respondentų vertinimu, SADM pagalba yra nei efektyvi, nei palaikanti, 31 proc. respondentų pagalba yra efektyvi ir kartais palaikanti, tik 4,6 proc. respondentų manymu, SADM pagalba labai efektyvi ir palaikanti, 11,5 proc. respondentų vertinimu, pagalba neefektyvi ir trukdo dirbti, 6,9 proc. teigė, kad pagalbos nėra.

Tyrimo apklausoje du paskutiniai klausimai buvo palikti atviri, respondentų prašoma įrašyti, kokios pagalbos jiems trūksta iš savivaldybės ir iš SADM. Gauti atsakymai suskirstyti į temas. Nagrinėjant GC pagalbos poreikį iš savivaldybės išryškėjo 4 temos: globos centro veiklos supratimo poreikis, bendradarbiavimo poreikis, palaikymo ir įvertinimo poreikis ir finansinis palaikymas. Toliau pristatomi respondentų atsakymai yra

labai svarbūs, nes iliustruoja ir paliečia probleminius aspektus, kurių neapėmė anketos klausimai, todėl, atsakydami į atvirus klausimus, GC darbuotojai galėjo išsakyti savo lūkesčius ir įvardyti kitas svarbias problemas, kurių iš anksto nebuvo galima numatyti planuojant tyrimą.

2 pav. Savivaldybių ir SADM teikiamos pagalbos vertinimas

Globos centrų darbuotojų teigimu, pirmiausiai savivaldybėje dirbantiems asmenims reikėtų suformuoti paprastą supratimą apie tai, kas yra globos centras: „*supratimo, kas mes esame ir ką mes veikiame*“. Tik suprantant GC veiklos esmę galima efektyviai dirbti: „*pačios savivaldybės supratimo, kad dirbame visų bendram tikslui – o ne, kad esam atskira Respublika*“, „*supratimo, kokios svarbos GC veikla yra, dažniausiai būname itin gerbiami, kai reikia vaikui globėjus surasti*“. Nežinant praktinės realybės neretai gali būti priimami sprendimai, kenkiantys globos centro efektyviam darbui: „*GC abu teisimai pripažino teisiu dėl neigiamo šeimos vertinimo, tuo tarpu savivaldybės specialistai atvirai pasisakė, kad šeimai padėjo mus apskūsti, paragino kreiptis į advokatus ir t. t.*“ Dažniausiai būtent dėl nežinojimo, neįsigilinimo priimami netinkami sprendimai, kurie lemia ne tik mažesnę globos centruose dirbančių darbuotojų kokybę, bet ir kenkia paslaugų gavėjams, savivaldybės gyventojams: „*pareigybės ir funkcijos nepaskirstytos, todėl darbuotojai dega kaip Elektrėnų žiburiai*“.

Bendradarbiavimas yra labai svarbus veiksnys dirbant kiekvieną darbą. Kokybiškas bendradarbiavimas padeda užtikrinti efektyvų komandinį darbą. Globos centrų darbuotojai įvardija, kad nėra įtraukiami į juos liečiančių sprendimų priėmimą: „*prieš priimdami GC veiklą liečiančius sprendimus, atsižvelgtų į GC dirbančių specialistų nuomonę, argumentus, vyktų realios diskusijos*“, „*bendradarbiavimo ir įsiklausymo siekiant tų pačių tikslų, o ne darbo, kuris vyksta tokiu principu – kiekvienas sau dirba*“.

atskirai ir niekaip nesusišneka kalbėdami tuo pačiu klausimu“. Tikslas – kad visi vairkai būtų globojami šeimose, yra bendras visos šalies tikslas, todėl specialistai, dirbantys toje srityje, be bendradarbiavimo ir pagalbos nėra pajėgus: „*norint siekti bendrų tikslų reikalingas tarpusavio pasitikėjimas ir bendradarbiavimas“.* Labai svarbu yra bendras supratimas ir turėti: „*bendrą viziją ir palaikymą“.* Darbuotojai nori būti įvertinti, pastebėti, jiems trūksta palaikymo: „*palaikymo ir įvertinimo, vienodo požiūrio į globą ir įvaikinimą“*, „*palaikymo, finansavimo, supratimo, kad tai ką darome yra labai svarbu ir reikšminga“.* Šie pavyzdžiai skatina atlikti kitus tyrimus ir atskleisti kitą politikos formavimo analizės problemą – GC veikimą mikrolygmeniu ir jų (ne) veikimą makro (politiniu) lygmeniu.

Dar viena ne ką mažiau svarbi tema, siekiant efektyvių rezultatų, yra finansavimas, o jį užtikrinti yra taip pat svarbu: „*pirmiausia finansinės, norėtuši, kad pasidomėtų ir įsigilintų į išskylančias problemas, prisidėtų prie viešinimo darbų, renginių“*, „*finansinių resursų patalpų išplėtimui, pritaikymui“.* Kad būtų sudarytos tinkamo sąlygos vaikų ir biologinių tėvų pasimatymams tiek patalpoje, tiek lauke. *Vaikų konsultacijoms pritaikytos erdvės“.* Daugelis darbuotojų pažymėjo, kad didžiausias poreikis yra būtent finansinis palaikymas.

Nagrinėjant trūkstamą pagalbą iš SADM, gauti teiginiai buvo suskirstyti į 4 temas: stabilumo reglamentuojant GC veiklą, finansinės pagalbos, metodikų kūrimo, palaikymo. Globos centro darbuotojai įvardija, kad tvarkos aprašai, reglamentuojantys GC veiklą, dažnai keičiami, dėl to randasi papildomo darbo, kyla neaiškumų dėl vykdomos veiklos: „*veiklos reglamentavimo stabilumo, t. y. teisės aktai neturėtų būti nuolat peržiūrimi ir keičiami drastiškai (galėtų būti atliekami tik minimalūs pokyčiai).* LR SADM turėtų siekti užtikrinti tą stabilumą“, „*trūksta pastovumo, nes nuolat keičiama globos sistema (kuriami vis nauji dokumentai) dar neįsisavinus senų dokumentų, tai išbalansuoja, įneša sumaištį“.*

Socialinių paslaugų srities darbuotojų darbo užmokestis yra palyginti mažas, tai galima matyti iš SADM skelbiamos informacijos apie socialinių paslaugų srities darbuotojų darbo užmokesčio statistiką. GC dirbantys darbuotojais taip pat įvardija didesnio atlyginimo poreikį: „*atlygio didinimo“*, „*atlygio, atitinkančio atsakomybę“.* Tačiau darbuotojams svarbu ir jų kompetencijos didinimo poreikis: „*kvalifikacijos kėlimo mokymai, supervizijos“.*

Kadangi globos centrų veikla yra gana nauja Lietuvoje, praktinės veiklos metodikos būtų didelė pagalba specialistams jų tiesioginiame darbe su klientais. Globos centrų specialistai dažnai teigia, kad reikia metodinių rekomendacijų: „*kad teiktų metodinę pagalbą“*, „*nemokamų metodikų, pritaikytų Lietuvai“.* Pažymėtina, kad palaikymo GC darbuotojams trūksta ne tik iš savivaldybės, bet ir iš SADM: „*bendros vizijos, viešinimo programos. GC darbą reikėjo pradėti nuo specialistų mokymų, sistemos išaiškinimo, šiuo metu labai jaučiasi, kad sistema dar tik kuriama ir nuolat keičiama“*, „*palaikymo, aiškesnio išaiškinimo kai kurių teisės aktų, didesnio palaikymo“.* Globos centrų darbuotojai mano, kad SADM galėtų įsitraukti į bendradarbiavimą su savivaldybėmis: „*kad kartais pasikalbėtų su savivaldybe, kad skatintų finansavimą šios srities pabrėždami šių*

paslaugų svarbą ir reikalingumą“. GC darbuotojai atskleidžia ne tik bendradarbiavimo su atskiromis institucijomis (savivaldybėmis, SADM) svarbą, bet pabrėžia ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo poreikį, tai svariai prisidėtų prie veiklos efektyvumo didinimo, paskatintų žmones, norinčius globoti (rūpinti) vaikus, įsitraukti į šią veiklą ir pasiekti tikslą, link kurio šalis ilgai juda – Lietuvą be vaikų globos namų.

Diskusija

Vaiko globos deinstitutionalizacija yra vienas iš svarbiausių socialinės politikos tikslų. Šio proceso metu socialinės politikos formuotojai ir jos įgyvendintojai susiduria su iššūkiškais kuriantis naujoms priemonėms, paslaugoms ir įstaigoms. Vienos alternatyvios institucinei globai paslaugos susiduria su transinstitutionalizacijos rizika (Genienė, 2020), tačiau jų mastas yra itin didelis, o kitos paslaugos, atitinkančios profesionalios globos institutą, kuris įgyvendinamas globos centrų veikla, yra itin menkai išplėtos.

Globos centras – socialinių paslaugų įstaiga, kuri užtikrina nuolatinę pagalbą ir palaikymą nuo kreipimosi į globos centrą tapti globėju (rūpintoju) iki vaiko pilnametystės. Kadangi tai yra dar gana nauja paslauga, mokslinėje literatūroje apie ją informacijos mažai, o tyrimų Lietuvoje nėra atlikta. Nepaisant to, kad kyla įvairių sunkumų įveiklinant globos centrus, esanti politinė valia ir pripažinimas (globos centrų reglamentavimas įstatyminių lygmeniu) prisideda prie šios paslaugos atsiradimo, tačiau šiuo metu Lietuvoje esantys 66 globos centrai daugiausia finansuojami Europos Sąjungos struktūrinių fondų lėšomis (t. y. veikia vykdant projektą), todėl kyla veiklos „projektiskumo“ rizika, kad, projektui pasibaigus, veikla kai kuriose savivaldybėse gali sustoti. Todėl vienas iš socialinę politiką formuojančių institucijų tikslų turėtų būti suformuoti savivaldybėse stiprią nuomonę apie globos centrų paslaugų būtinumą.

Globos centrų veiklos veiksmingumą geriausiai gali atskleisti juose dirbantys darbuotojai, nes jie yra sukaukę daugiausia šios gana naujos veiklos, kuri šalyje prasidėjo nuo 2018 metų, patirties. Globos centro darbuotojai savo veikloje bendradarbiauja su įvairiomis institucijomis: SADM, savivaldybėmis, VVTAĮT, asmenimis, besirengiančiais tapti budinčiais globotojais, nuolatiniais globėjais, tėvais ar šeimynomis. Nuo globos centro darbuotojų motyvacijos priklauso ir globos centro veiklos veiksmingumas. Darbo užmokesčio didinimas yra vienas iš aktualiausių globos centro darbuotojų poreikių. Tačiau taip pat ne mažiau svarbu ir gaunama pagalba, nes tik 4,6 proc. respondentų įvertino savivaldybės ir SADM teikiamą pagalbą kaip labai efektyvią ir palaikančią. Darbuotojai įvardija, kad labiausiai jiems trūksta bendradarbiavimo su savivaldybe, finansinio palaikymo globos centrų veiklai, pastiprinimo atliekamai veiklai tiek iš savivaldybių, tiek iš SADM bei stabilumo teisinėje bazėje reglamentuojant globos centrų veiklą. Dažniausiai darbuotojų nurodomos problemos yra didelis darbo krūvis, jaučiamas pastangų neįvertinimas, kas dažnai gali turėti įtakos nusivilti darbo rezultatu. Ateities perspektyvoje dažnai tokie veiksniai gali pasireikšti „perdegimo“ sindromu, kuris yra ypač dažnas socialinės srities darbuotojams, kartu nukenčia ir darbuotojų darbo rezultatai. Globos centrų darbuotojai kaip vieną iš problemų įvardija neigiamą valdžios požiūrį, kuris turi įtakos

ir asmeniniam darbuotojo nusivylimui savimi. Dauguma patiriamų išbandymų kyla dėl veiklos naujumo ir dažnos teisės aktų, reglamentuojančių globos centrų veiklą, kaitos.

Nors apie globos centrų veiklą daugiausia žino asmenys, besidomintys galimybe tapti globėjais (rūpintojais), įvaikintojais, tačiau globos centrų žinomumas visuomenėje yra labai aktuali problema, todėl jų viešinimas, tikėtina, nepasiekia tų asmenų, kurie „tyliai“ svarsto apie galimybę tapti globėju. Tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas taip pat įvardijamas kaip aktuali problema. Nepakankamas jo efektyvumas dažnai gali pakenkti veiksmingų paslaugų užtikrinimui arba laiku vaikui patekti į šeimą ir kita.

Šio darbo tyrimo rezultatai atskleidė, kad net 69 proc. globos centrų darbuotojų vertina, kad budintys globotojai yra labai reikalinga institucinės globos alternatyva, tačiau jiems sudaromas sąlygas vertino įvairiai. Viena iš išskirtinų budinčių globotojų veiklos savybių yra gaunamas atlygis už vaiko priežiūrą. Globos centrų darbuotojai mokamą atlygį vertina kaip efektyvią priemonę, tačiau mano, kad jis yra per mažas. O tai, kad budintis globotojas nėra vaiko atstovas pagal įstatymą, yra vertinama labiau teigiamai nei neigiamai, kas suponuoja mintį, kad tai yra tinkamas sprendimas.

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad globos centrai susiduria su problemomis tiek mikro-, tiek makrolygmeniu. Siekiant globos centrų veiksmingumo būtina įveikti ne tik minėtą „projektškumo“ riziką, bet ir kitus išbandymus, su kuriais susiduria darbuotojai bei patys globos centrai kaip socialinių paslaugų įstaiga. Socialinės politikos formuotojų (Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos) ir jos įgyvendintojų (savivaldybių) dėmesys globos centro veiklos veiksmingumui gali paskatinti vaiko globos nustatymą pas budinčius ir nuolatinius globotojus (rūpintojus), taip užtikrinant vaikų patekimo į kitas su transinstitucionalizacijos rizika susiduriančias paslaugas – bendruomeninius vaikų globos namus, kurie šiuo metu yra masinė priemonė kaip alternatyva dideliems vaikų globos namams, prevenciją.

Literatūra

Anghel, R., Herczog, M., & Dima, G. (2013). The challenge of reforming child protection in Eastern Europe: The cases of Hungary and Romania. *Psychosocial Intervention*, 22, 239–249.

Annie, E. (2016). *A Movement to Transform Foster Parenting*. The Annie E. Casey Foundation.

Bass, S., Shields, M. K., & Behrman, R. E. (2004). Children, Families, and Foster Care: Analysis and Recommendations. *Children, Families, and Foster Care*, 14(1), 4–29.

Berrick, J. D. (1998). When Children Cannot Remain Home: Foster Family Care and Kinship Care. *Protecting Children from Abuse and Neglect*, 8(1), 72–87.

Bilevičienė, T., Jonuškauskas, S. (2011). *Statistinių metodų taikymas rinkos tyrimuose*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

Bugarszki, Z., Ewijk, H., & Wilken, J. P. (2015). Deinstitutionalization and developing community based services. International overview. Universities of Applied Sciences.

Child Welfare Information Gateway (2016). Kinship Guardianship as a Permanency Option.

Dzidolikiienė, Z. (2009). Globėjai siekia pralobti. Prieiga per internetą: <http://www.sduvosgidas.lt/index.php?cid=369&newid=53311/>

Europos ekspertų grupė perėjimo nuo institucinės prie bendruomenėje teikiamos globos klausimais. (2012). Bendrosios europinės gairės dėl perėjimo nuo institucinės prie bendruomeninės globos.

Prieiga per internetą: https://www.esneu.org/sites/default/files/publications/LT_EEG_Common_Guidelines.pdf

Felser, G. (2006). *Motyvacijos būdai: asmens sėkmę lemiantys faktoriai, praktinis psichologijos panaudojimas*. Vilnius: Alma littera.

Frey, B. S., & Osterloh, M. (2002). *Successful management by motivation: balancing intrinsic and extrinsic incentives*. Berlin: Springer.

Genienė, R. (2020). DeCovidacija = deinstitucionalizacija. Savarankiškas gyvenimas ir įtrauktis į bendruomenę. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 21, 26–36. <https://doi.org/10.15388/STEPP.2020.21>

Grigore, M. C. (2016). Psychotraumatology Aspects Highlighted in Personal and Transgenerational History of Professional Foster Parents, in Relation to Career Choice. *Journal of Experiential Psychotherapy*, 19, 17–34.

Gudžinskienė, V. ir Navaitis, G. (2016). Įvaikinimas: deinstitucionalizacija – palankių sąlygų vaikui augti šeimoje prielaidų sudarymas. *Socialinis darbas*, 14(2), 134–147.

Gvaldaitė, L. (2017). Priėmimas globojant vaiką: patirtis, kurianti naują kultūrą. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 14, 48–63.

Gvaldaitė, L. ir Šimkonytė, S. (2016). Vaikų globos namų deinstitucionalizacija Lietuvoje: ar „vežimas“ judės į priekį. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 12, 55–73.

Ilinca, S. et al. (2015). *European protection systems in the areas of childcare and long-term care: Good practices and lessons learned*. Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research.

Ismayilova, L., Ssewamala, F., Huseunli, A. (2014). Reforming child institutional care in the Post-Soviet bloc: The potential role of family – based empowerment strategies, *Children and Youth Services review*, 47, 136–148.

Ivanova, V., Bogdanov, G. (2013). The deinstitutionalization of children in Bulgaria – The role of EU. *Social Policy and Administration*, 47(2), 199–217.

Johnson, R., Browne, K., Hamilton-Giachritsis, C. 2006. Young children in institutional care at risk of harm. *Trauma Violence Abuse*, 7(1), 34–60.

Kardelis, K. (2016). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.

Killos, L., et. al. (2018). Safe Strong Supportive, Guardianship Assistance Policy and Implementation, A National Analysis of Federal and State Policies and Programs.

Naujaniėnė, R. (2007). Supervizijos samprata socialiniame darbe. Iš *Socialinio darbuotojo vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje*. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba.

North, D. C. (2003). *Institucijos, jų kaita ir ekonomikos veikmė*. Vilnius: Eugrimas.

Pūras, D. (2012). *Institucinė globa – vaikų iki trejų metų amžiaus teisių pažeidimas*. Unated Nations Human Rights Office of the Hight Commissionier.

Sansone, C., & Harackiewicz, J., M. (2000). *Intrinsic and extrinsic motivation: the search for optimal motivation and performance*. San Diego: Academic Press.

Šumskienė, E., Mataitytė-Diržienė, J. (2013). *Nuo mitų prie tikrovės: psichikos sveikatos vaizdavimas žiniasklaidos priemonėse: metodinė priemonė*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Tamutienė, I. (2004). Sistemos prievarta prieš vaikus: sąvoka, apraiškos, veiksniai, priežastys ir prevencija. *Sociologija*, 15 (2), 52–57.

Triseliotis, J., Borland, M., & Hill, M. (2000). *Delivering Foster Care*. London.